

Zinsdynamiek en voorzetselkeuze bij emotiepredicaten

Willy Vandeweghe

Samenvatting

Deze studie gaat over vormen van zinsdynamiek in relatie tot de voorzetselkeuze bij voorzetselvoorwerpen. De voorzetsels voor de markering van werkwoord-OBJ-relaties vertonen net als de vroegere naamvallen een oriëntatieve tweedeling, die als ‘zoekend’ of ‘vliedend’ benoemd kan worden. De codering voor deze oriëntatie is partieel voorspelbaar op grond van het predicaat waarbij het vzv aansluit. Bij emotie-predicaten echter kan het verschillende kanten op, omdat argumentstructuur en participantenstructuur om voorrang strijden. Inzicht gevend in dat verband zijn de bevindingen uit een verkennende contrastieve benadering.¹

Abstract

This study introduces the notion of ‘sentence dynamism’, which is treated in relation to the choice of preposition with prepositional verbs. These prepositions are lexically characterized by a dynamic orientation, being ‘OBJ-petal’ or ‘OBJ-fugal’. Their coding being highly abstract, it is nevertheless partially predictable on the basis of the prepositional verb or predicate. In the case of emotion predicates, there is some rivalry between argument structure and participant structure. Contrastive evidence is adduced to render the relative predictability of the prepositions more insightful.

1. GEORIËNTEERDHEID IN DE VOORZETSELBETEKENIS

Wanneer over de locationele aspecten van een verplaatsing gesproken wordt, is er sprake van een vrij heldere vorm van dynamiek wegens de spanning tussen beginpunt (vertrekpunt) en eindpunt (punt van aankomst). Voor het beginpunt zal een

¹ Voor commentaar bij een eerdere versie van dit artikel dank ik Georges De Schutter, Ina Schermer-Vermeer, en Timothy Coleman. Ook de opmerkingen van twee anonieme reviewers waren uitermate bruikbaar.

voorzetsel opduiken dat verwijdering aangeeft. Het eindpunt krijgt een voorzetsel van toenadering of richting. De NP noemt een locatie (LOC).

- (1) Zij *reisde* (a) *van* Brussel (b) *naar* Amsterdam.

In plaats van ‘verwijdering’ resp. ‘toenadering’ kunnen we het i.v.m. de oriëntatie ook hebben over LOC-vliedend (a) en LOC-zoekend (b), een terminologie die gekozen is naar analogie met ‘middelpunt-vliedend’ en ‘-zoekend’. We prefereren deze wat abstractere terminologie omdat de ‘vliedend’-relatie allerlei subrelaties kan omvatten (oorsprong, oorzaak, uitgangspunt enz.) net als de ‘zoekend’-relatie (doel, eindpunt, mikpunt enz.). Een bijkomend voordeel is dat zo ook de complementariteit tussen de oriëntaties in de verf wordt gezet.

Bij predicaten die een transfer noemen, gaat het niet in de eerste plaats om locaties, als wel om participanten, met de rol van uitgangspunt of eindpunt van de transfer. Alleen het object wordt gemarkeerd, resp. als *aan*-object (zoekend) bij datieve presentatie als bij *geven*, als *van*-object (vliedend) bij receptieve presentatie als bij *krijgen*: de dynamiek is SBJ-vliedend in het eerste geval, SBJ-zoekend in het tweede, het SBJ is ongemarkeerd. Het object vertoont de complementaire dynamiek, dienovereenkomstig gemarkeerd met het passende voorzetsel.

- (2) a Ik_{SBJ/BEGINPUNT} *gaf* het boek_{OBJ1/PAT} *aan* een voorbijganger_{OBJ2/DOEL}
b Ik_{SBJ/EINDPUNT} *kreeg* het boek_{OBJ1/PAT} *van* een voorbijganger_{OBJ2/BRON}

Als het object niet in het zinspatroon past zonder de inbreng van een vast voorzetsel, spreken we van een ‘vast-voorzetselobject’, in de regel verkort tot ‘voorzetselobject’ of ‘voorzetselvoorwerp’ (vzv). Het voorzetsel (vz) wordt door het werkwoord geselecteerd, dat daarom ook wel ‘prepositioneel werkwoord’ genoemd wordt (Hoffmann, 2022). Het vz is afgedreven van zijn oorspronkelijke betekenis, die in de absolute meerderheid van de gevallen (*met* en *zonder* vormen de uitzondering) een locationele is.² Ook hier kunnen de

² Soms wordt van ‘spatiotemporele’ voorzetsels gesproken (Loonen, 2003), maar temporele voorzetsels, zoals *na* (vgl. Beeken, 1993, p. 177), komen in het lijstje van vzv-voorzetsels niet voor. *Tot* kan een temporele NP of AdvP regeren (*tot vijf uur*, *tot morgen*), maar is in oorsprong niet temporeel maar locationeel (cf. WNT i.v. TOT¹)

voorzetsels bij werkwoorden van gelijkenis of verschil samengaan met een verschil in oriëntatie:

- (3) a Zij gelijkt goed **op** haar vader.
b Hij verschilt sterk **van** zijn moeder.

‘Gelijkenis’ is metaforisch te begrijpen als het ruimtelijke TOENADERING, TOEWENDING, terwijl ‘verschil’ veeleer met VERWIJDERING in verbinding te brengen is, en dat vertaalt zich in de oriëntatieve tegenstelling *op/van* bij de voorzetelkeuze. Ook voor het Engels en het Duits werd dit opgemerkt: Rad-den & Matthis (2002) spreken i.v.m. het OBJ-zoekende *to* (bv. *similar to*) over een ‘attraction schema’; het OBJ-vliedende *from* (in *different from*) past in een ‘repulsion schema’. Vergelijkbare beeldspraak vinden we bij Höllein (2019), die een onderscheid maakt tussen resp. ‘Zuwendung’ (‘toewending’) en ‘Trennung’ (‘scheiding’).

De spanning tussen toewending en scheiding en daarmee gepaard gaande oriëntatie komt bij voorzetelvoorwerpen tot uiting in de keuze van voorzetsels. Er is in de terminologie van Rad-den & Matthis de ‘source construal’ zoals in EN *away from/different from*, die staat tegenover de ‘goal construal’ als in EN *close to/similar to*. In deze bijdrage onderscheiden wij deze twee presentatiewijzen als resp. ‘OBJ-vliedend’ en ‘OBJ-zoekend’. Die keuze maakt onderdeel uit van de algemene zinsdynamiek, die zelf weer een functie is van de aard van het zinspredicaat, de interactie tussen argumentstructuur en gebeurenstructuur, en fenomenen als transitiviteit en onaccusativiteit (cf. infra). Over de vzv-voorzetsels en zinsdynamiek gaan de secties 2, 3 en 4, waarin we ook stilstaan bij wat andere auteurs over dit verschijnsel te zeggen hadden.

Speciale aandacht gaat in deze bijdrage naar de zinsdynamische aspecten van vzv-nemende mentale predicaten, met de nadruk op emotionele (EMO-)predicaten. De voorzetsels onderscheiden zich door ‘goal’ (a) of ‘source construal’ (b):

- (4) a Hij is trots **op** zijn dochter.
b Zij is zeker **van** haar zaak.

Zoals we verderop echter zullen zien, kan de NP ‘zijn dochter’ bij een emotioneel predicaat als in (4a) tegelijk beschouwd worden als het voorwerp van zijn trots én als de oorzaak ervan: OBJ-zoekendheid en OBJ-vliedendheid lijken hier om voorrang te strijden. Tot op zekere hoogte geldt dat ook voor het mentale predicaat in (4b). Op dit fenomeen gaan we nader in in de secties 5 en 6. In sectie 7 wordt aan de hand van enkele taalvergelijkende

uitstapjes het effect van de voorzetselkeuze op de zinsdynamiek in een ruimer kader geplaatst.

2. INDICATOREN VAN ZINSDYNAMIEK

2.1. NAAMVALLEN

Vanouds wordt de ‘zoekend/vliedend’-asymmetrie vormelijk gekenmerkt door naamvallen. De nominatiefvorm is gereserveerd voor het onderwerp of SBJ, de rest zijn zgn. oblieke naamvallen: genitief, datief, accusatief, ablatief. In de meeste Indo-Europese talen vormden in een bepaalde fase naamvallen hét morfologische taalmiddel om aan te geven of de dynamiek van de handeling of het gebeuren richting object gaat (OBJ-zoekend) of eerder van dat object vertrekt (OBJ-vliedend):

- OBJ-zoekend: *accusatief, datief* effect/affect (allatief of **doel-**aanduidend)
- OBJ-vliedend: *genitief, ablatief* herkomst (ablatief of **herkomst-**noemend)

De accusatief is de naamval voor de participant die in zekere zin aan het einde staat van een actie, als effect (*een koek bakken*), als geaffecteerde (*een kind slaan*), enz. De datief noemt de doel-participant van een (fysieke of mentale) overdracht. In het Nederlands zijn de naamvallen sinds de middeleeuwen grotendeels verdwenen, en in het moderne Nederlands enkel nog te zien in de voornaamwoorden (vb. *zij* vs. *hen/hun*). In de klassieke talen daarentegen was het naamvalstelsel nog intact. Opmerkelijk is de omschrijving in een Latijns grammaticahandboek van de accusatief in directionele termen: ‘De waarde of semantische rol van de accusatief is in het algemeen die van de richting of het doelwit waarop de handeling van het werkwoord zich richt’ (Panhuis, 1998, p. 83). De genitief is dan de bezitsnaamval (vliedend), de datief de naamval voor het meewerkend voorwerp (zoekend). De ablatief als prototypische vliedende naamval wijst op verwijdering of oorsprong, heel vaak nog na een voorzetsel *a(b)* voor beginpunt in de ruimte of de tijd (vb. *ab Urbe condita* ‘sinds de stichting van de Stad, i.e. Rome’). Reeds in het Latijn kreeg dit voorzetsel een participant-inleidende rol toebedeeld voor een persoon als handelend voorwerp bij een passief: *Volturcius a legatis desertus est* ‘V. werd door de gezanten in de steek gelaten’.

2.2. VOORZETSELS

2.2.1. Voorzetsels als opvolgers van naamvallen

In de moderne Europese talen is het naamvalsysteem veelal, zij het in verschillende mate voor de verschillende talen, vervangen en/of aangevuld door een systeem met voorzetsels,³ zoals datief *aan* (NL), *à* (FR), *to* (EN), genitief *van* (NL), *de* (FR, SP, IT).⁴ Hoewel het Middelnederlands nog grotendeels een naamvalsysteem had, beschikte het reeds over de constructiewijze met voorzetsel. Het bekendste voorbeeld komt uit het Egidiuslied:

- (5) Mi_{DAT/ZK} lanct na di_{DIR/ZK} gheselle mijn. (ca. 1400)
Mij [ver]langt naar jou mijn vriend
'Ik verlang naar jou, mijn vriend'

Bij het ww *lang(h)en* in (5) horen twee OBJ-zoekende vormen, een naamvals-vorm en een voorzetsel. De datiefnaamval *mi* geeft aan dat het verlangen de ik-persoon affecteert; de PP met *na(er)* noemt datgene waarop het verlangen gericht is. De datief uit het Mnl. is in modern NL nominatief geworden (vgl. EN *me liketh* → *I like*), de onpersoonlijke constructie vervangen door een standaard SBJ-voorzetselvoorwerpstructuur, met de nominatief in een 'Experiencer'-relatie tot het (tweezijdig zoekende) werkwoord:

- (6) Ik_{SU/Exp/SBJ-zk} verlang naar jou_{vzv/OBJ-zk}

Deze evolutie van datief OBJ naar nominatief SBJ ging bij een aantal werkwoorden gepaard met een reflexiveringsoperatie. Het genitief-object werd een voorzetselvoorwerp: *wonderen* + NP_{GEN} > *zich verwonderen over* + NP. Ook in het moderne NL bestaat die alternantie nog steeds:

- (7) a *IEM ergeren/storen* naast *zich aan IETS/IEM. ergeren/storen*
b *IEM interesseren* naast *zich voor IETS/IEM. interesseren*
(8) a Het kabaal_{SBJ/STIM} ergert/stoort de burens_{OBJ/EXP}
b De burens_{SBJ/EXP} ergeren/storen *zich aan het kabaal*_{OBJ/STIM}

³ Zo gaat Fillmore (1968, p. 33) uit van 'the assumption that prepositions, postpositions and case affixes [...] are all in fact realizations of the same underlying element, say K (for Kasus)'. Zwicky (1992, p. 370) stelt: 'Anything you can do with cases you can also do with adpositions, and vice versa.'

⁴ In het vervolg van de tekst worden deze verkorte aanduidingen gebruikt. Voor Tsjechisch en Pools gebruiken we resp. 'TJ' en 'PL', voor Turks 'TK'.

- (9) a Het nieuws_{SBJ/STIM} interesseert de burens_{OBJ/EXP}
 b De burens_{SBJ/EXP} interesseren zich **voor** het nieuws_{OBJ/STIM}

In (8) en (9) spelen ‘het kabaal’ resp. ‘het nieuws’ de semantische rol van Stimulus voor de ergernis/de interesse (basis voor de ‘vliedend’-oriëntatie), en die ergernis/interesse heeft effect op/betrekking op de Experienter: het OBJ in (a), het SBJ in (b).⁵

2.2.2. OBJ-zoekende en OBJ-vliedende voorzetsels

Verlangen naar, rekenen op, wachten op, zich interesseren voor, enz., het zijn allemaal werkwoorden met een vast voorzetsel. Dat laatste is functioneel in de zin dat het zijn interpretatie van het werkwoord ontvangt, net als de vroegere naamval. Bij functionele voorzetsels gaat men er dan ook van uit dat ze semantisch ondoorzichtig zijn en niet semantisch in te delen: ‘Classifying prepositions heading PP-complements on semantic grounds does not seem to be useful’ (Broekhuis, 2013, p. 162).

Toch is de ondoorzichtigheid niet compleet. Gelet op de etymologische band tussen de betrokken voorzetsels en hun locatieve origineel, staan de meeste voorzetsels in voor de codering van een OBJ-zoekende of OBJ-vliedende oriëntatie. In algemene zin immers wordt de vz-keuze bepaald door de aard van de betrekking tussen predicaat en object X: doel-verwijzing bij *gericht zijn op/*van*, *geneigd zijn tot/*van*, *verlangen/snakken naar/*van*, oorsprong-verwijzing bij *afhangen/afstammen/erven van*, *voortkomen uit*. De betrokkenheid tussen gebeuren en object X is m.a.w. naar X toe (zoekend) of van X weg (vliedend):

- (10) [ZOEKEND] *denken aan*, *verlangen/streven naar*, *betrekken/wachten/aansturen op*, *aanzetten tot*, *vervellen tot*, *veranderen in*
 (11) [VLIEDEND] *afstammen van*, *voortkomen uit*

De modelvoorzetsels van OBJ-zoekendheid zijn *aan* en *op*. In de letterlijke toepassing heeft het eerste te maken met ‘contact’, ‘toewending’, ‘doel’-gerichtheid, het tweede in zijn dynamische lezing⁶ met ‘richting’, net als *naar*

⁵ Aan de hand van corpusonderzoek gaan Pijpops & Speelman (2017) na welke factoren instaan voor de alternantie transitief/reflexief bij werkwoorden als *verbazen*, *ergeren*, *storen*, *interesseren*.

⁶ ‘Statisch’ *op* vinden we terug in *steunen/bouwen op*; *antwoorden/reageren op*. Dynamisch *auf* krijgt in het Duits een accusatief.

en *tot*. Het modelvoorzetsel van OBJ-vliedendheid is *van*, dat net als *uit* in de II. toepassing ‘oorsprong’, ‘vertrekpunt’ enz. kan aangeven. *Van* was oorspronkelijk ook het voorzetsel voor het handelend voorwerp (*van de hand Gods geslagen*), maar is in modern NL zo goed als volledig vervangen door *causaal door*.⁷

Behalve de directionele voorzetsels zijn ook zoekend: (finaal, benefactief) *voor*₁ (*Ik offer mij op voor*₁ *jou*), directioneel *tegen*₁ (*Jan sprak niet meer tegen*₁ *mij*). Vliedend zijn de vermijdende toepassingen van deze voorzetsels: *tegen*₂ (*iem. beschermen tegen*₂ *iets*), vermijdend *voor*₂ (*op zijn hoede zijn voor*₂ *iets*).⁸ Sommige voorzetsels zijn oriëntatief neutraal, zoals *in* (als in *Zij excelleert in fysica*), *op*₂ (als in *steunen op*), mogelijk *met* als in *Anna sprak niet meer met mij*.

3. VERSCHIJNINGSVORMEN VAN ZINSDYNAMIEK

3.1. TRANSITIVITEIT: SBJ-VLIEDEND, OBJ-ZOEKEND

Traditioneel worden in de taalbeschouwing de SBJ/OBJ-asymmetrie en eventuele oriëntatieverschillen in de presentatie recht gedaan met het begrip ‘transitiviteit’. Hiermee doelt men op het grammaticaal ingeslepen formaat voor de weergave van een activiteit, van Actor naar Actie, met het voorwerp van de Actie (Patiens, Experienter) als eindpunt.

In hun klassieke definitie stellen Hopper & Thompson (1980, p. 251): ‘Transitivity is traditionally understood as a global property of an entire clause, such that an activity is “carried over” or “transferred” from an agent to a patient.’ Deze definitie gaat uit van een bepaalde oriëntatie in de zinsdynamiek, die we ook al zagen in de gangbare definitie van de Latijnse accusatief.

Die participantenrollen Agens en Patiens zijn wellicht tekenend voor prototypische transitiviteit. Daarbuiten echter kan zowel subject als object bij een

⁷ De agens-noemende *door*-PP wordt meestal niet tot de *vzv*’s gerekend. De Schutter (2014) echter spreekt van ‘causaal object’. Ook Höllein (2019) rekent de agens-noemende *von*-PP in het DT bij de ‘Präpositional-Objekte’.

⁸ Höllein (2019) verbindt de Duitse voorzetselvoorwerpen met een arsenaal aan semantische rollen of ‘niches’ waarvan de namen het vliedende of zoekende karakter verraden. Enkele voorbeelden van ‘zoekende’ niches: TRANSFORMATUM bij *veranderen in*, ADRESSATUM bij (*een brief*) *schrijven aan*, AFFIZIERT (‘geaffecteerd’) bij *knagen aan*, PROSPECTUM bij *wachten op*, DESTINATUM bij *letten op*, INTELLEKTUELLES THEMA bij *discussiëren over*, enz. Niches met een OBJ-vliedende oriëntatie zijn SEPARATUM bij *scheiden van*, en AUSLÖSER (‘trigger’) bij *geslagen werden von* (‘geslagen worden door’).

transitief werkwoord ook semantisch inert zijn, bij een werkwoord als *hebben* bijvoorbeeld. Beide zijn ‘louter thematisch’ (De Schutter, 2014, p. 89) in een zin als *Een goede bakker*_{THEMA} heeft *een zwaar beroep*_{THEMA}. Voor de transitiviteit geeft dus niet de semantische rol de doorslag maar de aanwezigheid van een (direct) object. Als in de argumentstructuur ook een tweede object opduikt (*Mieke*_{AG} geeft *Arend*_{DOEL} *een ring*_{PAT}), is er sprake van ditransitiviteit: het gaat om een datief object (met de rol van Ontvanger) dat in de zinsdynamiek in een ‘zoekend’-relatie tot het werkwoord staat.

Wanneer we het hebben over ‘argumentstructuur’ doelen we op de configuratie van subject, object en oblike zinsdelen die met een werkwoord samengaan. Op dit niveau spelen ook de morfosyntactische fenomenen zoals voorzetsels en naamvallen die gepaard gaan met de realisatie van de argumenten van predicaten. Die vervullen argument-rollen zoals GEVER, GEGEVENE, ONTVANGER bij een werkwoord als *geven* of SUBJECT/OBJECT VAN EMOTIE bij een adjectief-koppelwerkwoordcombinatie als *trots zijn*.

De participantenrollen hebben in belangrijke mate te maken met de causale keten (Croft, 2012) die tekenend is voor de structuur van het in de zin beschreven gebeuren.⁹ Die causale keten leidt tot asymmetrische rollen als Oorzaak, Veroorzaker, Stimulus, Agens aan de ene kant, en Doel, Ondervinder of Experiencer,¹⁰ Patiens aan de andere. Die onderlinge verhouding tussen de participantenrollen binnen het gebeuren duiden we aan als ‘participantenstructuur’.

De genoemde structuren krijgen veel aandacht van auteurs in de cognitivistische en de constructionalistische traditie. Zo heeft Goldberg (1995, p. 51) het over ‘the participant roles associated with the verb’ en ‘the argument roles associated with the construction’. De nadruk op aspecten van de gebeurenstructuur zien we bij auteurs die voor de beschrijving ervan de notie van ‘krachtdynamiek’ (Talmy, 1988) hanteren, een generalisatie over de traditionele notie van causativiteit. Dat soort dynamiek is verantwoordelijk voor een ‘actieketen’ (Jackendoff, 1990) of een ‘causale keten’ (Croft, 2012). Typerend in dat opzicht is de verwijzing naar ‘energie’ in Jackendoffs definitie van transitiviteit: daarin stelt hij dat de prototypische transitieve (deel)zin ‘profiles an action chain involving the transmission of energy from the subject to the object, with the former being agentive and the latter undergoing a change of state’ (1990, p. 220). Voor Croft vormt de Stimulus (of Agens, Actor, Veroorzaker)

⁹ ‘In the force dynamic model, event structure is defined in terms of the interactions between the participants in the event’ (Croft *et al.*, 2018, p. 7).

¹⁰ Beide aanduidingen worden gebruikt in de tekst.

het beginpunt van een causale keten gekenmerkt door ‘transmission of force’ (Croft, 2012, p. 280).

3.2. SBJ-ZOEKEND

In actieve zinnen is de agentieve of triggerende participant het subject (SBJ), de Ondervinder het direct object (OBJ). De zinsdynamiek voor beide argumenten is complementair: SBJ-vliedend als de Trigger de SBJ-functie heeft, OBJ-zoekend voor de Ondervinder.

(12) De directeur_{SBJ/AGENS} *brak* de vaas_{OBJ/ONDERVINDER}

Bij onaccusatieve werkwoorden, ‘verbs with a derived DO-subject’ (Broekhuis & Corver, 2015, p. 717) is de dynamiek niet SBJ-vliedend maar SBJ-zoekend. Hier speelt het SBJ immers een vergelijkbare rol als het direct OBJ (DO) bij transitieve werkwoorden, met de semantische rol van Ondervinder:

(13) De vaas_{SBJ/ONDERVINDER} *brak*.

Die SBJ-zoekende dynamiek is dezelfde als bij actiewerkwoorden in de passieve zin, waar het Patiens, de rol dicht bij die van Ondervinder, subject geworden is. Het gebeuren wordt, net als bij onaccusatieve werkwoorden, niet als een Actie voorgesteld (a), maar als een Proces (b) of Toestand (c):¹¹

- (14) a Jane_{SBJ/AG} straft de hond_{OBJ/PAT}
b De hond_{SBJ/PAT} wordt *door* Jane_{OBJ/AG} gestraft.
c De hond_{SBJ/PAT} is *door* Jane_{OBJ/AG} gestraft.

De omkering leidt tot een andere verdeling van de participantenrollen over SBJ en OBJ. Het vertrekpunt, de Initiator van de actie, verschijnt nu als obliiek argument ingeleid door een voorzetsel *door*. In ouder Nederlands was dat *van* (*van de hand Gods geslagen, van iedereen verlaten*).¹² De participant genoemd in het Subject vormt het eindpunt van de causale keten.

¹¹ Ik volg hier de analyse van Höllein (2017 en 2019), die vier gebeurentypes onderscheidt: Toestand, Proces, Actie en Activiteit (‘Tätigkeit’).

¹² Die *van* kan gezien worden als de opvolger van Latijn *a(b) + Ablatief*, het vz van ‘verwijdering’.

3.3. DE ZK/VL-COMPLEMENTARITEIT IN HET MIDDELNEDERLANDS

In een vroeger stadium, dat van het Middelnederlands, kon de zoekend/vliedend-complementariteit een andere invulling krijgen in zinnen zonder subject. Bij werkwoorden van emotie of psychologische gewaarwording werd in die onpersoonlijke constructie de Ondervinder als datief gemarkeerd, de Stimulus kreeg de genitiefvorm. Ter illustratie volgen twee voorbeelden uit Van der Horst (2008), resp. p. 457 (15) en p. 682 (16):

(15) Den_{DAT/OBJ-zk} apostelen wonderde des_{GEN/OBJ-vl}
[Aan] de apostelen (ver)wonderde [het] daarvan/daarover
'Dat verwonderde de apostelen'/'De apostelen verwonderden zich
daarover'

(16) V_{DAT/OBJ-zk} saels_{GEN/OBJ-vl} berouwen alte spade
U zal des berouwen al te laat
'Het zal u (al) te laat berouwen', 'Gij zult er (al) te laat berouw
over hebben'

Wat de argumenten betreft bij deze 'werkwoorden die meestal een gevoel of ervaren betekenen', noteert Van der Horst dat die werkwoorden 'geconstrueerd worden met een datief voor de persoon die de gewaarwording ondergaat, en (eventueel) een genitief ... voor de oorzaak of bron der gewaarwording' (2008, p. 681). In zinsdynamische termen kan de datief getypeerd worden als de OBJ-zoekende naamval, de genitief als de OBJ-vliedende. Volledigheidshalve moeten we hierbij noteren dat het object behalve door een naamval ook al in het Mnl. door een voorzetsel gemarkeerd kon zijn, zoals OBJ-zoekend *na* 'naar' in *mi lanct na di*, 'ik verlang naar jou' (vgl. 2.2.1, vb. 5).

4. VOORZETSELS EN ZINSDYNAMIEK IN DE NEERLANDISTISCHE VZV-LITERATUUR

Het basisonderscheid tussen OBJ-zoekend en OBJ-vliedend wat betreft het voorzetselgebruik bij voorzetselvoorwerpen is in de neerlandistische literatuur vaker opgemerkt, zij het niet in die termen. Zo trekt Loonen (2003) in zijn studie over voorzetsels een duidelijke scheidingslijn tussen causatief

(‘UITVLOEISEL’) en directioneel (‘OMST, richting’).¹³ Reeds bij Den Hertog (1892) gaf het OBJ-vliedende karakter de doorslag bij de karakterisering als ‘oorzakelijk voorwerp’, wat niet hoeft te verbazen aangezien hij de genitief-naamval ziet als basisvorm voor de latere objecten waar de naamval door een voorzetsel vervangen is. Zijn definitie: ‘Het oorzakelijk voorwerp is in het algemeen de naam of de aanduiding van een zelfstandigheid, die als **aanleiding** moet beschouwd worden tot de werking of de toestand van het onderwerp’ (2003, p. 66, vet toegevoegd).

Bij de term van Den Hertog hebben Van Es & Van Caspel (1972) hun reserves. Behalve OBJ-vliedend is immers voor heel wat vzv’s ook OBJ-zoekendheid mogelijk:

Zo doen sommige verbindingen met een ‘voorzetselvoorwerp’ denken aan verbindingen met een inherente bepaling van richting of doel; vergelijk: We gingen naar huis. – We keken naar de mensen die voorbijliepen. Dat is op zichzelf niet zo vreemd, als we bedenken, dat een object meermalen een substantivisch element is ten opzichte waarvan het Subject zijn activiteit ontplooit of m.a.w. **waarop het zijn handeling ‘richt’** (nr. 16, p. 207, vet toegevoegd).

Het belang van de SBJ-OBJ-relatie in relatie tot semantische verhoudingen tussen de participanten is een wekkerend aandachtspunt in de beschrijving van de Nederlandse zin door De Schutter (1974). Daarin onderneemt hij een eerste grondige poging om de betekenis van de vzv-voorzetsels te beschrijven, en dat aan de hand van een (intern-talige) contrastieve analyse waarbij het effect van verschillende ‘vaste’ voorzetsels bij eenzelfde werkwoord vergeleken wordt (1974, p. 153-179): *komen aan/bij/tot/op, geloven aan/in, beginnen aan/met, denken aan/om/over, zich ergeren aan/over, sterven aan/van, enz.* Hij kan er natuurlijk niet omheen dat de verschillen vaak uiterst minimaal zijn, maar in een aantal gevallen toch ook heel reëel.

Een van de voorbeelden die De Schutter (1974, p. 167-8) behandelt, is het werkwoord *opkijken*, dat o.a. (OBJ-zoekend) *naar* en OBJ-vliedend *van* bij zich kan krijgen. Nemen we zijn voorbeeld (64) op p. 167, hier genummerd als (17):

- (17) a Wij keken toch wel wat **naar** die sterke ploeg op.
b Wij keken wel wat **van** die sterke ploeg op.

¹³ Het proefschrift van Loonen (2003) bevat een V-lijst, d.i. een lijst met alle werkwoorden (of predicaten) die een ‘vast’ voorzetsel kunnen krijgen, ongeacht of de PP een vzv is of niet. Hierbij werkt hij met een codeersysteem waarvan de eerste drie cijfers staan voor de semantische code.

Naar is het voorzetsel dat de SBJ-vliedende relatie bij uitstek een ‘richting’-aspect geeft, wat ze OBJ-zoekend maakt. Bijna exact zo drukt De Schutter het uit: ‘het voorzetsel *naar* impliceert, in tegenstelling met *tegen* en *van* geen enkele “aktieve” rol van O: de relatie **gaat** volledig **uit van S**’ (1974, p. 168, vet toegevoegd). Betreffende de betekenisbijdrage van het oorzaak-aanduidende *van* stelt hij dat ‘de relatie van het optreden **van O uit(gaat)**’ (*ibid.*).

5. AMBIVALENTE DYNAMIEK BIJ EMO-PREDICATEN: DE ORIËNTATIEPARADOX

5.1. DE PP BIJ PREDICATEN VAN EMOTIONELE GEWAARWORDING

Uit de voorbeelden in de vorige paragraaf kan men de indruk opdoen dat het de voorzetsels zijn die instaan voor het vliedende c.q. zoekende karakter van de oriëntatie, naar analogie met wat er gebeurt bij de directionele uitdrukkingen: daar is *naar* ondubbelzinnig LOC-zoekend, en *uit* LOC-vliedend. Die indruk is deels terecht, maar de aard van het werkwoord of predicaat waarmee het vz een combinatie aangaat, speelt evenzeer een rol. Een cruciaal element is, zoals we zagen bij passivering en reflexivering, of het SBJ al dan niet de trigger van het gebeuren noemt. Positief geformuleerd: de omstandigheid dat het SBJ een Patiens (bv. *lijden*) of een Ondervinder (bv. *verlangen*) noemt, duwt de (eventuele) trigger naar achteren in de zin, waar die de vorm van een PP aanneemt. Dat geldt voor gewone werkwoorden (*vrezen voor*, *treuren om*), en is evident het geval bij reflexieve werkwoorden (*zich ergeren aan*, *zich interesseren voor*) en bij constructies met koppelwerkwoord (*gek zijn op*, *blij zijn met*, *op de hoogte zijn van*). Uit de aard van hun lexicale betekenis kenmerken met name de emotionele (EMO-) predicaten zich door een Ondervinder in SBJ-functie.

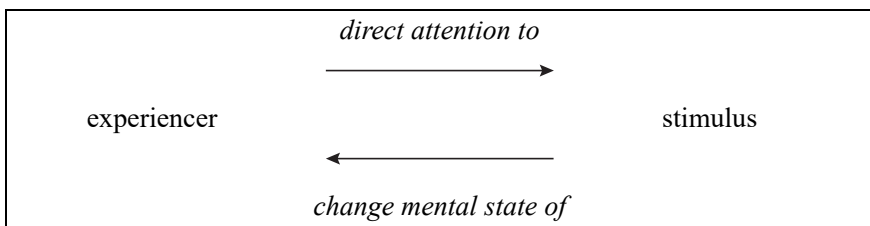
Bij mentale predicaten, en zeker bij EMO-predicaten met PP-object, lijkt de zinsdynamiek dus twee kanten tegelijk op te gaan: (a) de kant van de betrokkenheid (gebeuren *betrokken op X*), en (b) de kant van de causaliteit (gebeuren *getriggerd door X*).¹⁴ Zo geldt het vz dat we aantreffen in een constructie als *trots (zijn) op* bij uitstek als indicator van OBJ-zoekendheid (vgl. *aansturen*; *focussen*, *doelen*, *mikken op*). Ook bij een statisch predicaat als *trots* of

¹⁴ Croft et al. (2018, p. 9): ‘Mental events have two primary participants, the person whose mental state/process is being described, usually called the *experiencer*, and the external situation (entity, etc.), called the *stimulus*.’

boos heeft het er de schijn van dat de nominale groep als complement van het vz ('Marie' in het voorbeeld 18) mikpunt of doel is van trots of boosheid.

(18) Jan is trots/boos *op* Marie.

Het paradoxale is dat met de NP in de directionele *op*-PP (OBJ-zoekend) ook een causaal element genoemd wordt, wat op OBJ-vliedende zinsdynamiek lijkt te wijzen. Croft (2012, p. 233) onderkent deze paradox: 'there are two directions of transmission of force: the experiencer directs her mental attention to the stimulus, and the stimulus causes a change of (mental) state in the experiencer'. Grafiek 1 brengt dit in beeld:

Grafiek 1: 'Bidirectional transmission of force in mental events' (causaal en directioneel).

We constateren dus dat de niet-SBJ-participant bij emotie-predicaten twee rollen kan spelen, tegelijk Voorwerp en Bron van de emotie. Door de keuze van het voorzetsel bij mentale predicaten kan de ene of de andere oriëntatie geprofileerd worden: bij *trots op* de OBJ-zoekende, bij *zeker van* de OBJ-vliedende.

5.2. PP-COMPLEMENTEN BIJ PSYCH VERBS IN *SYNTAX OF DUTCH*

De *Syntax of Dutch* (SoD Broekhuis *et al.*, 2015, p. 333) besteedt in verband met de PP-complementen (= vzv) veel aandacht aan de groep van psychologische predicaten, werkwoorden of adjectieven met een Experiencer als subject, bv. *Jan_{Exp} is boos*. In eerste instantie lijkt de toekenning van rollen aan de diverse PP-complementen wat verwarrend. Onderscheiden worden de volgende rollen: Target of emotion, Subject matter of emotion (na vz *over*), Causer of emotion (= Agent) en Cause of emotion (resp. de bezielde en niet-bezielde 'trigger of the emotion' (2015, p. 334). De eerste en de tweede lijken met een OBJ-zoekende oriëntatie te accorderen (bij 'Target': 'Mental states are ... directed towards some entity' (2015, p. 333)), de derde en de vierde met een OBJ-vliedende.

- (19) a. Jan_{Exp} is boos *op* Marie_{Target}
 b. Jan_{Exp} is boos *over* die opmerking_{SubjM}

Een voorbeeld met *aan*-PP (2015, p. 377) en *voor*-PP (2015, p. 335):

- (20) De agenten_{Exp} ergeren zich *aan* het ongepaste gedrag van de jongens_{Target}
 (21) Jan_{Exp} is bang *voor* zijn vader_{Target}

De *SoD* gewaagt van ‘Target’, maar op grond van de constructiebetekenis lijkt ‘Cause’ in al die gevallen evenzeer voor de hand te liggen. Zo ligt de opmerking in (19b) aan de boosheid ten grondslag, en is in (20) het gedrag in kwestie grond of oorzaak, niet mikpunt of doel van de ergernis. Bij interpretatie van (21) constateren we dat ‘zijn vader’ causaal ten grondslag ligt aan de angst van Jan, een OBJ-vliedende relatie die moeilijk te verzoenen is met de rol van ‘Target’.

Waarom de PP toch niet de rol van ‘Cause(r)’ toegekend krijgt, heeft naar alle waarschijnlijkheid te maken met de prioriteit van argumentstructuur over participantenstructuur. Een indicatie daarvan is dat Broekhuis *et al.* (2015, p. 334) de twee rollen ‘target’ en ‘subject matter of emotion’ in gevallen van twijfel aanduiden met de overkoepelende term ‘Object of emotion’, in aansluiting op Pesetsky (1995). In de argumentstructuur zijn het de syntactische functies ‘Subject’ en ‘Object’ die de hoofdrol spelen. Het ‘Object of emotion’ van Broekhuis *et al.* kan opgevat worden als argument-rol binnen een argumentstructuur met daarin een SBJ dat de emotie ondergaat of ervaart.

5.3. EMO-PREDICATEN IN HET MIDDELNEDERLANDS

In sectie 3.3 maakten we kennis met de onpersoonlijke constructie in het Middelnederlands. De constructie geeft uitdrukking aan ‘gebeurtenissen waarin de persoon niet zozeer agens is maar veeleer degene aan wie iets overkomt, en de bron der sensatie een nog minder actieve rol speelt’ (Van der Horst, 2008, p. 457). Onder deze predicaten van gewaarwording vallen de EMO-predicaten. In dat verband wijst ook Van de Velde (2004) op de oriëntatieparadox, zonder het verschijnsel zo te noemen. Is bij transitiviteit het typische geval dat ‘het subject het causale vertrekpunt [is] van de handeling, en het object het eindpunt’ (Van de Velde, 2004, p. 50), dan geldt voor processen van

gewaarwording dat ‘de causale transfer [vertrekt] vanuit beide richtingen’ (*ibid.*):

In het voorbeeld *Den apostelen wonderde des* is de bron, *des*, de aanleiding tot de gewaarwording, maar net zo goed kan beargumenteerd worden dat het de apostelen zijn, die vanuit zichzelf iets gewaarworden, die zich verwonderen *over* iets. (*ibid.*)

Liever echter dan van een causale transfer vanuit twee richtingen te gewagen, lijkt de paradox erin te bestaan dat de causale participantenrol en de argument-rol (OBJ van Emotie) zinsdynamisch uit elkaar lopen. De keuze voor de OBJ-vliedende markering in het Mnl., met de genitief voor de causale participantenrol, heeft in modern Nederlands de plaats geruimd voor OBJ-zoekende (of neutrale) markering met het vz *over* voor het ‘OBJ of Emotion’. Daarbij heeft echter een reflexivering van het werkwoord (ww) plaatsgevonden (zie 2.2.1), waarbij het datief OBJ plaatsmaakt voor een SBJ. De OBJ-zoekende constructie waarbij Mnl. *wonderen* een datief neemt, is in modern Nederlands dus vervangen door een SBJ-zoekende constructie met reflexief *zich verwonderen*.

6. CODERING DOOR HET VZV-VOORZETSEL

6.1. VZ-KEUZE EN PROFILERING VAN ARGUMENTSTRUCTUUR OF PARTICIPANTENSTRUCTUUR

We hebben het al herhaaldelijk gehad over de voorzetsels *op* en *van*. Dat laatste vz heeft vanuit zijn etymologie te maken met noties als ‘bron’, ‘oorsprong’, ‘oorzaak’ enz., en is dus OBJ-vliedend. Dat is heel helder in de toepassing bij werkwoorden van fysieke gewaarwording (*sterven van*, *hivieren van*), maar ook bij werkwoorden van psychische gewaarwording, waar de EMO-predicaten toe behoren, en gerichte toepassingen als *wakker liggen van*, *walgen van*. Het voorzetsel is ondubbelzinnig gemotiveerd vanuit zijn grondbetekenis als hoofd van een PP voor de aanduiding van ‘grond’ of ‘oorzaak’.

- (22) a De doorsnee burgers_{Exp} liggen niet wakker **van** de wereldproblemen_{Cause}
b Zij_{Exp} walgde **van** de onverschilligheid van de burgers_{Cause}

Op het niveau van de participantenstructuur noemt de PP bij het ww *walgen* de basis of grondslag van de walging. In *walgen van X* wordt dus door de vz-

keuze de causale participant-rol geprofileerd; de argument-rol van X is ‘Object van Emotie [walging]’, het object waarop de walging betrekking heeft.

Bij *op*, in zijn dynamische betekenis OBJ-zoekend, wordt de argument-rol geprofileerd. Voor de combinatie *boos/trots zijn op X* zagen we eerder dat het OBJ-zoekende voorzetsel spoort met de oriëntatie in de argumentstructuur: X = Object van Emotie (‘trots’/‘boosheid’). Het *vz* staat echter haaks op de oriëntatie in de participantenstructuur, aangezien X het uitgangspunt is in de causale keten.

6.2. INTRATALIGE VARIATIE

6.2.1. Variatie in de *vz* -keuze

Meestal vereist het predicaat enkel een OBJ-zoekend *vz* (*tuk/boos op/*van*), maar af en toe is er toch intratalige variatie mogelijk. Naast *Opa is gek op (zijn klein)kinderen*, is ook mogelijk: *Opa is gek van zijn kleinkinderen*. Een OBJ-zoekende én een OBJ-vliedende presentatiewijze bij hetzelfde adjectief, met een licht betekenisverschil. De eerste past in het paradigma van ‘gesteld op’-predicaten, zoals *gesteld/uit/tuk op*. De tweede sluit veeleer aan bij causaal *van* zoals in *weg van*, ‘heel erg gesteld op’, en ook bij verbale predicaten als *walgen/huiveren van*. Door de eerder genoteerde EMO-ambivalentie komt men via beide lexicale wegen (zoekend/vliedend) dan ook terecht op vrijwel hetzelfde punt:

- (23) a Opa is GEK *op* kinderen. vgl. *dol zijn op*
b Opa is GEK *van* zijn kleinkinderen.¹⁵ vgl. *houden van*

Welke oriëntatie in de *vz* -keuze de overhand krijgt, kan ook verschillen als men verschillende diachrone fases bekijkt. Zo kent het Mnl. een OBJ-vliedende naamval in *mi wondert des* (genitief, ll. ‘daarvan’), terwijl modern NL kiest voor neutraal of OBJ-zoekend *over* : *ik verwonder mij daarover* . Het Mnl. *hem hoeden* + *Gen* of + *van* correspondeert in modern NL met *zich hoeden voor* . Dit ‘vermijdende’ *voor* kwam ook al voor in het Mnl., waar het ook nog eens alterneerde met *van* en zelfs met *tegen* . Het gaat immers, aldus Van der Horst (2008, p. 697), om ‘een persoon, zaak of omstandigheid waartegen

¹⁵ *Van* bij *gek* kan in adjunct-functie ook een louter causale lezing krijgen: *Ik word (knetter)gek van dat aanhoudende gezeur/van dat aanhoudende gezeur word ik (knetter)gek* .

beschermd wordt'.¹⁶ Een voorbeeld van de alternantie *van/voor* is (Van der Horst, 2008, p. 697):

- (24) a *Van*-PP: dat hem elc hoede **van** sulker saec
b *Voor*-PP: Hudt v **vor** de ualsche profeten

6.2.2. Variatie PP / NP

De waaier van EMO-predicaten is natuurlijk niet beperkt tot werkwoorden die een vz nemen. Heel vaak kan dezelfde of een vergelijkbare emotie in een transitieve constructie beschreven worden, zoals in de hiernavolgende b-zinnen:

- (25) a Hij_{SBJ-EXP} is niet bang voor de dood_{OBJ-VL}
b Hij_{SBJ-VL} vreest de dood_{OBJ-ZK} niet
- (26) a Zij_{SBJ/EXP} hebben een afkeer van hun burenen_{OBJ-VL}
b Zij_{SBJ-VL} verafschuwen hun burenen_{OBJ-ZK}
- (27) a Zij_{SBJ/EXP?} houdt van hem_{OBJ-VL?}
b Zij_{SBJ-VL} bemint hem_{OBJ-ZK}

De transitieve zinnen vertonen qua zinsdynamiek een parallellisme tussen argumentstructuur en participantenstructuur, met de complementariteit SBJ-vliedend/OBJ-zoekend. Het SBJ heeft bij werkwoorden als *haten*, *verafschuwen*, *beminnen* meer een gebeuren-initiërend karakter, dan dat het als Ondervinder geprofileerd wordt. Bij *houden van* is het minder vanzelfsprekend om van een ondervindend SBJ te spreken, en het vz *van* lijkt dusdanig grammaticaliseerd dat er nauwelijks nog van een 'vliedende' betekenisbijdrage sprake kan zijn. Mogelijk is dat het lot dat ook andere voorzetselvoorwerpen te wachten staat, wanneer de codering door het vz (*van*, *door*) nauwelijks nog iets met causaliteit te maken heeft, en zich conformeert aan de OBJ-zoekende oriëntatie opgelegd door de argumentstructuur.¹⁷

¹⁶ Ook in Hus & Reinsma vinden we een *tegen*-voorbeeld: **waken** *voor* of *tegen* (iem., iets) proberen te vermijden: *we moeten waken tegen vergissingen*. In corpusmateriaal (SoNaR-corpus) vonden we het voorzetsel **tegen** zelfs bij *zich hoeden*, *beducht zijn*. a Rusland is juist zeer *beducht tegen* islamitische extremisten in haar onderbuik die ook opereren in Syrië. <https://forum.politics.be>. b Journalisten moeten van hun werkgevers op ergonomische stoelen zitten, mogen niet meer roken en moeten *zich hoeden tegen* het gevaar van de muisarm. 'De Schrijver en zijn gereedschap' <https://www.nrc.nl>.

¹⁷ In zekere zin is het FR equivalent *tenir à* een meer voor de hand liggende combinatie, omdat het vz van toewending nu eenmaal past bij wat etymologisch een contactwerkwoord is. In het Frans zijn participantenstructuur en argumentstructuur zinsdynamisch parallel georiënteerd.

7. DE VZV-VOORZETSELS IN CONTRASTIEF PERSPECTIEF

Uitgaand van de veronderstelling dat taalvergelijking ons extra inzichten kan opleveren over patronen in de voorzetselkeuze bij EMO-predicaten, hebben wij een beperkt taalvergelijkend onderzoek gedaan. Uit eerder verkennend onderzoek (Devos & Vandeweghe, 2012, NL-FR, en Vandeweghe, 2023, NL – TJ, PL) waren al enkele tendensen naar voren gekomen. Een van de opvallende verschillen bestond in de tegenstelling tussen ‘zoekende’ codering in het NL (*trots op*, *nieuwsgierig naar*) en ‘vliedende’ codering in het Frans (*fier de*, *curieux de*) en andere talen (Engels *proud of*, Pools *ciekawym + genietief*). Er is natuurlijk ook een grote mate van idiomatiek (vgl. NL *afhangen van* vs. EN *depend on*) en per taal kan de grammaticalisering meer of minder ver doorgedreven zijn. Zo zijn *à* en *de* in het FR niet alleen het meest talrijk bij vzv’s, het zijn ook de enige die een ‘eigen’ referentieel bijwoord kennen, resp. *y* en *en*.

Voor enkele EMO-predicaten (die van angst en vrees, ergernis en woede, tevredenheid en blijdschap) hebben wij het aantal talen verruimd door gebruik te maken van een online typologische valentiecatalogus genaamd BivalTyp (Knyazev, 2022), die voor een hele reeks predicaten het equivalent geeft mét bijhorend voorzetsel. Hoewel de interpretatie van de gegevens uit deze valentiecatalogus enige relativering vereist,¹⁸ kunnen we er in elk geval uit leren dat een fenomeen in een taal voorkomt, zij het niet noodzakelijk als enige mogelijkheid. We selecteerden uit de talrijke wereldtalen enkele Europese talengroepen: Germaans, Romaans, Slavisch en Turks (met verwante Turkische talen in Midden-Azië).

7.1. VLIEDENDE PRESENTATIEWIJZE BIJ PREDICATEN VAN ANGST EN VREES

In het domein van de predicaten van **angst of vrees** is aanvulling met *VAN*¹⁹ voor vele Europese talen een vast gegeven, blijktens de valentiecatalogus. De Germaanse talen, m.u.v. het EN,²⁰ vormen met ‘voor’ de uitzondering (*Jan is*

¹⁸ Zo zijn de data bijeengebracht op grond van enquêtes met telkens slechts één promptzin, en wordt telkens volstaan met één antwoord, ook als er meerdere mogelijkheden zijn. De waarde van de antwoorden hangt ook af van de geschiktheid en het (taalkundig) inlevingsvermogen van de enquêteurs en de kwaliteit van de taalintuïties van de respondenten.

¹⁹ Met de kapitalen wordt aangegeven dat het gaat om het zinsdynamische equivalent van wat in het NL met *van* wordt aangegeven.

²⁰ ‘Adjectives denoting *fear* (*afraid, frightened, scared, terrified*) tend to favour *of*-complements’ (De Smet, 2019, p. 322).

bang voor de hond/voor zijn vader), al is ook dit *voor* veeleer als ‘vlierend’ dan als ‘zoekend’ te karakteriseren. Na de tabel komen we op terug op dit voorzetsel.

		VAN	VOOR	
Germaans: <i>van/voor</i>	Nederlands	+	+	<i>bang zijn van/voor</i>
	Duits		+	<i>sich fürchten vor</i>
	Engels	+		<i>to be afraid of</i>
	Zweeds		+	<i>att vara rädd för</i>
	Deens		+	<i>være bange for</i>
	Noors		+	<i>å være red for</i>
Romaans vz < Lat. <i>de</i>	(Braz.) Portugees	+		<i>ter medo de</i>
	Italiaans	+		<i>aver paura di</i>
	[Spaans]			[<i>temer + DO</i>]
	Catal.	+		<i>tenir po de</i>
	Frans	+		<i>avoir peur de</i>
Slavisch: genitief	Tsjechisch	(+) ²¹		<i>bát se + GEN</i>
	Pools	(+)		<i>bać się + GEN</i>
	Russisch	(+)		<i>bojat'sja + GEN</i>
Turkisch: ablatief ²²	Turks	(+)		<i>korkmak + ABL</i>
	Kazaks	(+)		<i>qorq + ABL</i> ²³
	Oezbeeks	(+)		<i>qo'rq + ABL</i>

Tabel 1: *Bang zijn van/voor*.

Over *voor* als OBJ-vliendend voorzetsel is enige toelichting op zijn plaats. Door samenvallende etymologisch verschillende voorzetsels (*per*, *para*, *por*, *pro*) kent het NL een OBJ-zoekend *voor*₁ (toewending) en een OBJ-vliendend of -mijdend *voor*₂ (afwending). Het eerste komt overeen met DT *für* en treffen we aan in finale of benefactieve contexten (*zorgen voor*, *zich interesseren*

²¹ De ronde haakjes geven aan dat niet van een voorzetsel sprake is, maar van een naamval.

²² De ablatief in het Turks (TK) wordt gevormd met *-Dan* (-den/-dan/-ten/-tan), niet zozeer een suffix als wel een achterzetsel. Als werkwoord finale talen kennen de Turkische talen geen voorzetsels.

²³ Wat de infinitiefvormen betreft, is BivalTyp niet consequent: soms wordt de stamvorm gegeven (bv. *qorq-*), soms de vorm met *-mak/-mek* (in het TK).

voor).²⁴ Het tweede komt overeen met DT *vor*, en is het ‘voor’ in de context van angst en waakzaamheid (DT *vor*: *waarschuwen, vrezén, waken*,²⁵ *op zijn hoede zijn*, enz. + **voor**).

Interessant is het gebruik van *voor*₂ bij werkwoorden van emotioneel afstand nemen (vermijdende predicaten). Naast de predicaten van angst en vrees (a) zijn er ook die van waakzaamheid (b):

(28) Karen_{SU} (a) vreesde / (b) was op haar hoede **voor** een *valstrik*_{OBJ}

De valstrik in (28) is niet datgene wat men wil bereiken (OBJ-zoekend), maar datgene wat men net wil vermijden (OBJ-mijdend), ook bij een communicatief werkwoord als *waarschuwen voor*. Het verschil tussen *voor*₁ en *voor*₂ valt te illustreren met twee verwante zinnen, met een verschillende interpretatie voor (a) en (b):

- (29) a Daarom *zorgde* ze er angstvallig **voor**₁ dat ze er altijd piekfijn uitzag. (OBJ-zoekend: wat in de bijzin staat wordt nagestreefd.)
b Daarom *waakte* ze er angstvallig **voor**₂ dat ze er onverzorgd uitzag. (OBJ-vliedend/OBJ-mijdend: wat in de bijzin staat wordt vermeden.)

7.2. ZOEKENDE PRESENTATIEWIJZE BIJ PREDICATEN VAN ERGERNIS EN WOEDE

We wezen eerder al op *aan* als het prototypische voorzetsel van ‘toewending’ (OBJ-zoekend), zeker in de datieve relatie (*geven aan*), maar ook in combinaties als *denken/geloven/belang hechten; gewoon/trouw/verslaafd/gehecht zijn aan*.²⁶ Wat echter als bij EMO-predicaten het vz *aan* aansluit op reflexieve ‘ergernis’-predicaten als in het geval van *zich ergeren, zich storen aan*? Hier

²⁴ Het eerste type correspondeert met het Engelse *for*, dat wonderlijk genoeg soms kan afwisselen met *after*: de constructie met de voorzetsels ‘*for/after*, that are characteristic of the intention/purpose construction’ (Croft *et al.*, 2018, p. 12). Voorbeelden: *to care for* ‘zorgen voor’ naast *to look after* ‘zorgen voor, letten op’ (vgl. West-Vlaams *kijken achter* met dezelfde betekenissen); *to long for* ‘verlangen naar’ naast *to lust after* ‘begeren/begerig zijn naar’. Het gaat telkens om een entiteit ‘towards which the agent’s intention is directed’ (Croft *et al.*, 2018, p. 12).

²⁵ Noteren we dat *waken over* wel OBJ-zoekend is. Vgl. *Daarom waakte ze er angstvallig over dat ze er altijd piekfijn uitzag*. Vgl. *zorgen voor, erop toezien dat*.

²⁶ Dat het Poolse woord *uzależniony* voor ‘verslaafd’ in plaats van een ‘zoekend’ vz het ‘vliedende’ *od* + G (ll. ‘van’) bij zich krijgt, heeft te maken met profilering van het betekenisaspect ‘afhankelijkheid’: verslaafdheid impliceert immers afhankelijkheid.

krijgen we een ‘goal construal’ met zoekend voorzetsel, ondanks de causale betekenis die de combinatie deelt met niet-emotionele predicaten als *ten onder gaan, lijden* + *aan*. Iets gelijkaardigs geldt trouwens voor *op* in een combinatie als *boos zijn op*. Dit *vz* is in se OBJ-zoekend (*aansturen op, gek zijn op*), maar in de genoemde combinatie ligt het ‘Object of emotion’ evengoed aan de emotie ten grondslag. Bij taalvergelijking op basis van het BivalTyp-materiaal blijkt dat van de onderzochte talen de Germaanse en de Slavische een *vz* kiezen dat past in de OBJ-zoekende presentatiewijze, terwijl de Romaanse talen (en het Engels) kiezen voor het ‘instrumentele’ voorzetsel, en ook de Slavische talen een instrumentalis als alternatief voor het zoekende voorzetsel hanteren.

Ondubbeltzinnig OBJ-zoekend is de expressiewijze in de Germaanse talen van het staal, op het Engels na, dat meedoet met de Romaanse talen door het instrumentele ‘met’-voorzetsel te kiezen. De semantiek van dit mediërende *vz* is – net als bij *door* – meer in de causale zone te zoeken, aangezien het instrument gezien kan worden als een soort van bijkomende veroorzaker binnen de causale keten (Croft: ‘Antecedent-Oblique’).²⁷ De Romaanse en Slavische talen kiezen net als NL en DT voor een reflexieve uitdrukkingwijze, het Engels en de Scandinavische talen gebruiken een koppelwerkwoord met passief deelwoord dat net als *boos* met een *OP*-*vz* verbonden wordt. Voor de Turkische talen geeft BivalTyp zowel een OBJ-zoekende als een OBJ-vliedende naamval bij ‘zich ergeren’, ‘geërgerd worden’, een OBJ-zoekende datief voor ‘boos zijn’.

Omdat de resultaten voor het gebruikte *vz* tussen *zich ergeren* en *boos zijn* parallel lopen, brengen we ze hier in één tabel samen.²⁸

Germaans: <i>aan/over</i> [met]	Nederlands	<i>zich ergeren aan</i>	<i>boos zijn op</i>
	Duits	<i>sich ärgern über</i> + ACC	<i>sich ärgern über</i> + ACC
	Engels	<i>get irritated/annoyed with/by</i>	<i>be angry with</i>
	Zweeds	<i>att bli irriterad på</i> ‘op’	<i>att vara arg på</i>
	Deens	<i>blive irriteret på</i> ‘op’	<i>være sur på</i>
	Noors	<i>å irritere seg over</i> ‘over’	<i>å være sint på</i>

²⁷ Croft (2012, p. 280) ontwikkelt een ‘Causal Order Hypothesis’ met twee klassen van oblieke argumenten (in de praktijk: PP’s), gedefinieerd door hun positie m.b.t. die van het Object in de causale keten. ‘Antecedent-Oblique’ zijn er die aan het object vooraf gaan, bv. als ‘instrument’ of ‘oorzaak’. ‘Subsequent-Oblique’ zijn er die erop volgen, bv. als ‘recipiënt/beneficiënt’ of ‘doel’.

²⁸ De prompt in BivalTyp is resp. *get irritated* voor ‘zich ergeren’ en *be angry* voor ‘boos zijn’.

Romaans: <i>met</i>	(Braz.) Portugees	<i>irritarse con</i>	<i>estar bravo con</i>
	Italiaans	<i>adirarsi con</i>	<i>essere arrabbiato con</i>
	Spaans	<i>irritarse con</i>	<i>estar furioso con</i>
	Catal.	<i>enfadarse amb 'met'</i>	<i>estar enfadat amb</i>
	Frans	<i>être agacé, ennuyé par</i>	<i>s'énervé contre</i>
Slavisch: <i>na + ACC/ INSTR</i>	Tsjechisch	<i>naštvat se na + ACC</i> <i>naštvat se + INSTR</i>	<i>zlobit se na + ACC</i>
	Pools	<i>denerwywać się na + ACC</i> <i>denerwywać się + INSTR</i>	<i>gniewać się na + ACC</i>
	Russisch	<i>razdražat'sja na + ACC</i> <i>razdražat'sja + INSTR</i>	<i>zlit'sja na + ACC</i>
Turkisch: ablatief/datief	Turks	<i>rahatsız olmak + ABL</i> <i>sinirlenmek + DAT</i>	<i>öfkelenmek + DAT</i>
	Oezbeeks	<i>badžahl bo 'lmoq + DAT</i>	<i>žahli čiymoq + DAT</i>
	Kazakhs	(<i>transitief ww</i>)	<i>ašuli bol- + DAT</i>

Tabel 2: *Zich ergeren aan/boos zijn op.*

Paradoxaal in het NL en het DT is – zoals reeds eerder aangegeven – dat *aan* (DT *an*), het zoekende vz bij uitstek, bij mentale predicaten een OBJ-vliedende interpretatie kan krijgen. Dan geeft de NP volgend op *aan* de grond of de bron aan van bv. de ergernis, het plezier of het lijden, een relatie ‘weg van’ het OBJ: *zich ergeren aan, plezier beleven aan, lijden aan*. De stap van ‘toewending’ of ‘contact’ (een affecteerrelatie) naar causaliteit zoals bij *zich ergeren aan* is mogelijk te beredeneren als volgt. Men kan een ontwikkeling zien van ‘contact’ tot ‘veroorzaking’ via enkele stappen: bij het *blijven haken aan* een doornstruik is er duidelijk sprake van contact, net als in ‘*blijven hangen*’ *aan*. Bij *zich bezeren aan* wordt het effect van dit contact genoemd, *aan* blijft behouden. *Zich ergeren aan* is er de figuurlijk-emotionele variant van: contact als oorzaak. Als we uitgaan van het vrij letterlijke (‘contact’) *aan* in (30):

(30) Zij bezeerde zich *aan* een doornstruik.

komt, zoals eerder gezegd, al snel een causale neveninterpretatie in beeld: de kwetsuur is door de doornstruik veroorzaakt. Die neveninterpretatie wordt de centrale bij het EMO-predicaat:

(31) Zij ergerde zich *aan* zijn avances.

In die laatste combinatie is het (OBJ-zoekende) ‘contact’ of ‘toewending’-element helemaal naar de achtergrond verdrongen, en komen we uit op een causale (OBJ-vliedende) betekenis-toepassing.²⁹

Volledigheidshalve moeten we hierbij opmerken dat bij de predicaten van *ernis* en *ongemak* ook een combinatie met *over* mogelijk is:

(32) Zij ergerde zich **over** haar eigen onhandigheid.

Hoewel *over* vanuit zijn grondbetekenis van (ruimtelijke) ‘verspreiding’ in figuurlijke zin op ‘Thema’ of ‘SubjectMatter’ (*SoD*) betrekking heeft (*spreken, uitsluitel geven, nadenken over*), ligt het wat complexer bij psychologische werkwoorden en adjectieven. Zoals we bij *aan* en *op* zagen, kan ook hier een causale bijgedachte in het geding zijn:

(33) Hij was beschaamd/schaamde zich **over** zijn armoedig voorkomen.

Ook hier valt de betekenisuitbreiding naar een vorm van causaliteit overigens net als bij *aan* al te beredeneren vanuit concreet-locationele gebruikswijzen, zoals *vallen, struikelen over*. Naar analogie daarvan gaat het ook over op meer figuurlijke toepassingen als *zich boos maken, zich opwinden over*:

(34) a Jan viel niet **over** dat soort opmerkingen.

b Jan struikelde **over** de drempel/zijn woorden.

(35) Hij wond zich op **over** het manifeste gebrek aan goede wil.

Schermer-Vermeer zegt hierover: ‘omdat iemand meestal niet zomaar struikelt, nemen wij aan dat de “verplaatsing” ook veróorzaakt wordt door de drempel, en dat geldt evenzeer bij *zijn woorden*, waar “het referentie-object” abstract is’ (2006, p. 162).³⁰

²⁹ Vergelijk voor het proces van abstrahering bij voorzetselvoorwerpen met *aan*: Schermer-Vermeer & Vandeweghe (2023, p. 188).

³⁰ Loonen ziet eveneens een causale betekenis voor *over*, waar hij schrijft: ‘*Over* kan de reden aangeven van de handeling of toestand in X, zowel in positieve als in negatieve zin: *kwaad, tevreden zijn over*’ (2003, p. 289).

7.3. INSTRUMENTELE PRESENTATIEWIJZE BIJ PREDICATEN VAN TEVREDENHEID

Germaans	Nederlands	<i>tevreden zijn met</i>	MET	MET	<i>blij zijn met</i>
	Duits	<i>zufrieden sein mit + DAT</i>		OVER	<i>sich freuen über + ACC</i>
	Engels	<i>be ok with</i>			<i>be glad about 'over'</i>
	Zweeds	<i>att vara nöjd med</i>			<i>att bli glad över</i>
	Deens	<i>være tilfreds med</i>		VOOR	<i>blive glad for</i>
	Noors	<i>å være fornøyd med</i>			<i>å bli glad for</i>
Romaans	(Braz.) Portugees	<i>estar satisfeito com</i>	MET	MET	<i>alegrar-se com</i>
	Spaans	<i>estar contento con</i>		VAN	<i>alegrarse de</i>
	Frans	<i>être content de</i>	VAN		<i>se réjouir de</i>
	Italiaans	<i>essere contento di</i>		VOOR	<i>rallegrarsi per</i>
	Catal.	<i>estar content per</i>	VOOR		<i>estar content per</i>
Slavisch	Tsjechisch	<i>spokojený + se + INSTR</i>	MET	OVER	<i>zaradovat se nad + INSTR 'boven'</i>
	Pools	<i>zadowolony z + GEN</i>	VAN	VAN	<i>ucieszyć się z + GEN 'van(wege)'</i>
	Russisch	<i>dovoln + INSTR</i>	(MET)	(AAN)	<i>obradovat'sja + DAT</i>
Turkisch	Turks	<i>memnun olmak + ABL</i>	(VAN)	(AAN)	<i>sevinmek + DAT</i>
	Oezbeeks	<i>mannun bo'lmoq + DAT</i>	(AAN)		<i>quvonmoq + DAT</i>
	Kazaks	<i>riyza bol- + INSTR</i>	(MET)		<i>quan + DAT</i>

Tabel 3: *Tevreden zijn/blij zijn met.*

Bij predicaten van tevredenheid kiest het Nederlands voor het instrumentele voorzetsel, dat hier OBJ-vliedend te interpreteren valt: de tevredenheid of blijdschap wordt (instrumenteel) veroorzaakt door het Object. De Romaanse talen maken dezelfde lexicale keuze, op FR en SP na die het causale vz gebruiken, net als het PL met de genitiefnaamval. TJ en RU maken een instrumentele keuze, net als een van de Turkische talen. Opmerkelijk hier is dat de emotie 'blijdschap' met een datieve naamval gepaard gaat, net als in het RU. Voor die laatste kiezen DT, EN en TJ voor een 'over'-lexeem (cf. NL *verheugd over*), en opmerkelijk is de keuze van het 'voor'-lexeem in twee Scandinavische talen, het Italiaans en het Catalaans. In heel wat van die gevallen is terughoudendheid vereist bij de interpretatie, aangezien de predicaten van blijdschap en tevredenheid zich lenen tot diverse schakeringen (*blij/tevreden met, over, voor*) en het niet zeker is welke nuance de zegspersoon voor de BivalTyp-enquête juist op het oog had. Hoe dan ook, de instrumenteel-causale en dus OBJ-vliedende vz-keuze is gerepresenteerd in heel wat van de onderzochte talen.

8. SLOTBESCHOUWING

Zinsdynamiek is een complex verschijnsel waarbij diverse oriëntaties met elkaar in interactie gaan en om voorrang strijden, wat met name geïllustreerd wordt in het geval van EMO-predicaten. De vaak gehoorde ‘trans’-metaforen (‘transitiviteit’, ‘transfer’) duiden op een bepaalde vorm van directionaliteit, maar waar een eindpunt is, is ook een beginpunt dat al of niet op een causale manier op het gebeuren inwerkt. De voorzetselkeuze bij objecten wordt, net als de naamvalskeuze, door dgl. dynamieken mee bepaald. De tegenstelling zoekend/vliedend is bepalend voor de presentatie van hoe het object zich houdt tot een van de basisstructuren, de argumentstructuur en/of de participantenstructuur. Bij EMO-predicaten zien we bij taalvergelijking bepaalde patronen opdoemen in de voorzetselkeuze, al is het waarom van de uiteindelijke keuze vooral idiomatisch bepaald. Voor een beter begrip is diachroon lexicaal onderzoek van de voorzetselbetekenis vereist, gezien in interactie met die van de predicaten binnen elke specifieke taal.

Literatuurlijst

- Beeken, J.** (1993). *Spiegelstructuur en variabiliteit*. (Studies op het gebied van de Nederlandse taalkunde 1, B.I.C.N.). Leuven: Peeters.
- Broekhuis, H.** (2004). ‘Het voorzetselvoorwerp.’ *Nederlandse Taalkunde*, 9: 97-131.
- Broekhuis, H.** (2013). *Syntax of Dutch: Adpositions and Adpositional Phrases*. Amsterdam: Amsterdam University Press. = *SoD*.
- Broekhuis, H., Corver, N. & Vos, R.** (2015). *Syntax of Dutch: Verbs and Verb Phrases* Vol. 1. Amsterdam: Amsterdam University Press. = *SoD*.
- Croft, W.** (2012). *Verbs. Aspect and Causal Structure*. Oxford/New York: Oxford University Press.
- Croft, W., Pešková, P., Regan, M. & Lee, S.** (2018). ‘A Rich Annotation Scheme for Mental Events.’ In *Proceedings of the Workshop on Events and Stories in the News*, pp. 7-17. Santa Fe, New Mexico.
- Den Hertog, C.H.** (1892). *Nederlandsche Spraakkunst*. Amsterdam: W. Versluys.
- De Schutter, G.** (1974). *De Nederlandse zin. Poging tot beschrijving van zijn structuur*. Brugge: De Tempel.
- De Schutter, G.** (2014). ‘Een overzicht van PP-objecten en PP-complementen.’ In Van de Velde, F., Smessaert, H., Van Eynde, F. & Verbrugge, S. (red.), *Patroon en Argument. Een dubbelfeestbundel bij het emeritaat van William Van Belle en Joop van der Horst*. Leuven: Universitaire Pers Leuven, pp. 89-102.

- De Smet, H.** (2019). 'The motivated unmotivated: Variation, function and context.' In Bech, K. & Möhlig-Falke, R. (red.), *Grammar - Discourse - Context: Grammar and Usage in Language Variation and Change*. Berlin: De Gruyter, pp. 305-332.
- Devos, M. & Vandeweghe, W.** (2012). 'Les structures à complément prépositionnel du néerlandais et du français.' In Van Peteghem, M., Lauwers, P., Tobback, E., Demol, A. & De Wilde, L. (red.), *Le verbe en verve. Réflexions sur la syntaxe et la sémantique verbales. En hommage à Dominique Willems à l'occasion de son éméritat*. Gent: Academia Press, pp. 67-78.
- Fillmore, C.J.** (1968). 'The case for case.' In Bach, E. & Harms, R.T. (red.), *Universals in linguistic theory*. London: Holt, Rinehart and Winston, pp. 1-88.
- Goldberg, A.E.** (1995). *Constructions. A Construction Grammar Approach to Argument Structure*. Chicago: University of Chicago Press (= Cognitive Theory of Language and Culture).
- Hoffmann, T.** (2022). *Construction Grammar. The Structure of English*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Höllein, D.** (2017). 'Gibt es Handlungs-, Tätigkeits-, Vorgangs- und Zustandsverben? Ein Vorschlag für signifikativ-semantische Rollen von Prädikaten.' *Zeitschrift für germanistische Linguistik*, 45/2: 286-305.
- Höllein, D.** (2019). *Präpositionalobjekt vs. Adverbial. Die semantischen Rollen der Präpositionalobjekte*. Berlin/Boston: De Gruyter.
- Hopper, P.J. & Thompson, S.A.** (1980). 'Transitivity in Grammar and Discourse.' *Language*, 56/2: 251-299.
- Hus, W.J.B. & Reinsma, R.** (1999). *Voorzetselwijzer*. Baarn: Nijgh Versluys.
- Knyazev, M.** (2022). 'Bivalent patterns in Dutch.' In Say, S. (red.), *BivalTyp: Typological database of bivalent verbs and their encoding frames*. St. Petersburg: Institute for Linguistics Studies, RAS. Data first published on May 14, 2022; last revised on July 25, 2022. <<https://www.bivaltyp.info>> [19 september 2023].
- Jackendoff, R.** (1990). *Semantic structures*. Cambridge, MA: MIT Press.
- Loonen, L.J.M.** (2003). *Stante pede gaande van dichtbij langsAF bestemming @*. Boxmeer. Proefschrift, Univ. Utrecht. (Geraadpleegd: digitale versie).
- Panhuis, D.** (1998). *Latijnse Grammatica*. Leuven/Apeldoorn: Garant.
- Pesetsky, D.** (1995). *Zero Syntax: Experiencers and Cascades*. Cambridge, Mass: MIT Press.
- Pijpops, D. & Speelman, D.** (2017). 'Alternating argument constructions of Dutch psychological verbs: A theory-driven corpus investigation.' *Folia Linguistica*, 51/1: 207-251.
- Radden, G. & Matthis, E.** (2002). 'Why similar to but different from?' In Cuyckens, H. & Radden, G. (red.), *Perspectives on prepositions*. Tübingen: Niemeyer, pp. 231-255.

- Schermer-Vermeer, I.** (2006). 'Worstelen met het voorzetselvoorwerp.' *Nederlandse Taalkunde*, 11: 146-168.
- Schermer-Vermeer, I. & Vandeweghe, W.** (2023). 'Wegen naar abstrahering bij voorzetselvoorwerpen.' *Nederlandse Taalkunde*, 28/2: 181-206.
- Talmy, L.** (1988). 'Force dynamics in language and cognition.' *Cognitive Science*, 12: 49-100.
- Van der Horst, J.M.** (2008). *Geschiedenis van de Nederlandse syntaxis*. 2 dln. Leuven: Peeters.
- Van de Velde, F.** (2004). 'De Middelnederlandse onpersoonlijke constructie en haar grammaticale concurrenten. *Semantische motivering van de argumentstructuur.*' *Nederlandse Taalkunde*, 9/1: 48-76.
- Vandeweghe, W.** (2023). 'Adjectieven met voorzetselvoorwerp: een taalvergelijkende studie.' *Roczniki Humanistyczne*, 71/5 (speciale uitgave): 48-69.
- Van Es, G.A. & Van Caspel, P.P.J.** (1972). *De patronen van zinspotente groepen grond- type C en zijn varianten V.* (= Van Es, G.A. & Van Caspel, P.P.J. (red.), *Publicaties van het archief voor de Nederlandse syntaxis*, reeks I, Syntaxis van het moderne Nederlands 16). Rijksuniversiteit Groningen.
- Zwicky, A.M.** (1992). 'Jottings on adpositions, case inflections, government, and agreement.' In Brentari, D., Larson, G. & MacLeod, L. (red.), *The joy of grammar: A festschrift in honor of James D. McCawley*. Amsterdam: John Benjamins, pp. 369-384.